

«ψυχή» σημαίνει διὰ τὸν Ἑλληνα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ ἐντεῦθεν τὸ ζωηφόρον, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεταβάλλει τὸ ἀνόργανον σῶμα εἰς ὄργανικόν. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταγενεστέρῃ φιλοσοφίᾳ, ὡς τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους, ψυχή σημαίνει τὴν ἀρχὴν ἐκείνην, ἣτις δημιουργεῖ ἅπαντα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀπὸ τῶν φυσικῶν ὑπάρξεων μέχρι τῆς ὑψίστης φιλοσοφικῆς γνώσεως τοῦ νοῦ. «Ψυχή» εἶναι λοιπὸν, ὡς θὰ ἦ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν διὰ μιᾶς ἐπιτυχῆς ἐκφράσεως τοῦ Hegel, ἡ ψυχή, ἣτις δὲν εἶναι ἀκόμη πλήρης ψυχῆς «die Seele, die noch nicht seelenvoll ist». Καίτοι δὲ ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς προσλαμβάνει εἰς τὰ μυστήρια καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτῶν ἐμπνευσθέντας φιλοσόφους, ἀτομικωτέραν, καὶ ἂν θελή τις, ὑποκειμενικωτέραν χοοιάν, ἐν τούτοις ἢ μετὰ τῆς ἐννοίας ταύτης συνδεδεμένη διδασκαλία τῆς μετεψυχώσεως καταδεικνύει πόσον μακρὰν παραμένει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἀτομικὴν ἀντίληψιν τῆς προσωπικότητος, ἣτις εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν σύγχρονον ἔννοιαν τῆς ψυχῆς. Ὁ Παῦλος χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον γήϊνον ἄνθρωπον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πνευματικόν, ὡς *ψυχικόν*.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουν ἐπιτοκῶς ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταφράσωμεν ἑλληνικοὺς φιλοσοφικοὺς ὄρους εἰς τὰς συγχρόνους ἡμῶν γλώσσας. Πῦσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας «ψυχή» ὡς ἅπαντ' αὕτη εἰς τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, διὰ τῆς λέξεως «Seele» παραποιεῖ τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς νόημα καὶ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς χοοιάν, διότι ἡ ἔννοια ἐκείνη ἀνήκει εἰς ἕνα ἐντελῶς διάφορον κόσμον ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας, εἰς ἕνα κόσμον διὰ τὸν ὁποῖον ἡ φυσικὴ ζωὴ ἦτο ἀκόμη ἢ μοναδικὴ καὶ ἢ ἀληθής.

II

Ἡ θεμελιώδης μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ διανοεῖσθαι.

Πρέπει ὅμως νὰ συλλάβομεν τὸ πρόβλημα ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς εἰδικῆς ἐννοίας, ἀλλὰ περὶ τῆς χαρακτηριστικῆς μορφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ διανοεῖσθαι γενικῶς, ἣτις ἐπίσης διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης. Τὸ σημερινὸν ἐπιστημονικὸν λογικὸν συνειδὸς διακαθορίζεται κυρίως ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος. Ὁ

ἡμιστος δὲ σκοπὸς τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης εἶναι ἡ γνῶσις τῆς ἐσωτε-
 ρικῆς *δυναμικῆς* αἰτιότητος τῶν ὄντων καὶ τῶν νόμων αὐτῶν. Ἡ ἔν-
 νοια δὲ ἡμῶν «*Wirklichkeit*» δεικνύει ἤδη διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ὅτι
 ἡμεῖς ἀναγνωρίζομεν ὡς «*wirklich*» πραγματικὸν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον «*wirkt*»
 (*ἐνεργεῖ*). Ἡ σημασία δὲ καὶ τὸ νόημα τοῦτο δὲν κεῖται ἐν τῇ λατι-
 νικῇ λέξει *realitas* τῆς ὁποίας ἡ γερμανικὴ μετάφρασις εἶνε ἡ γερμα-
 νικὴ λέξις «*Wirklichkeit*». Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἱστορικὴν ἐπιστή-
 μην ἐθεώρησαν τινες τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι
 ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐνεργεῖ, (*Das, was wirkt*). Ἄλλ' ἐν τῇ φυσικῇ
 ἐπιστήμῃ εἶναι ἀπὸ τοῦ Γαλιλαίου καὶ Νεύτωνος ἡ αἰτιότης καὶ δὴ ἡ
 δυναμικὴ, ἡ θεμελιώδης κατηγορία καὶ ἔνεκα τούτου τὸ πείραμα ἡ
 εἰδικὴ αὐτῆς μέθοδος. Λογικὸν διανοεῖσθαι σημαίνει διὰ τοὺς πλεί-
 στους τῶν διανοουμένων *αἰτιῶδες διανοεῖσθαι*. Εἰς τοῦτο ἀποδοτέα
 καὶ ἡ σπουδαιοτάτη σημασία ἦν ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος προσλαμβά-
 νει ἐν τῇ συγχρόνῳ φιλοσοφίᾳ. Ἄς σκεφθῆ τις τὸν *Hume* καὶ τὸ
Kant, ἄς σκεφθῆ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ἣτις προσλαμβάνει τὴν
 χαρακτηριστικῶς καντιανὴν αὐτῆς σημασίαν (ὡς ἀπόλυτος αἰτία κατὰ
 τὸν προσδιορισμὸν τῆς βουλήσεως) κυρίως διὰ τῆς ἐννοίας τῆς αἰ-
 τιότητος.

Ἄρκεῖ νὰ ῥίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων φιλοσό-
 φων διὰ νὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἢ τοῦλάχιστον τῆς
δυναμικῆς αἰτιότητος δὲν κυριαρχεῖ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ
 ἐπιστήμης, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐπι-
 στήμῃ. Βεβαίως ἐρωτῶσι καὶ οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν αἰτίαν τῶν ὄντων
 καὶ τοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς αἰτιότητος διακατέχει τὸ διανοεῖ-
 σθαι τοῦ Ἑλλήνου καὶ μία ἐντελῶς διάφορος κατηγορία καὶ μορφή
 τοῦ σκέπτεσθαι ἢτοι ἡ ἀναλογία, (λόγος), αἱ σχέσεις τῶν ἀριθμῶν, (*ἰ-
 σότης*, ἴσον) τὸ μέτρον, ὁ ἀριθμὸς, ἡ συμμετρία, ἡ ἁρμονία, ὁ κόσμος
 ἢ ὅπως δὴ ποτε ἄλλως καὶ ἂν εἶναι αἱ διάφοροι ἐκφράσεις διὰ τὴν κατηγο-
 ρίαν αὐτὴν. Ὁ Ἕλλην τότε μόνον πιστεύει ὅτι ἐγνώρισε τὴν χαρακτηρι-
 στικὴν οὐσίαν καὶ ιδιότητα φαινομένου τινός, ὅταν συλλάβῃ τὸν ἐν
 τῷ φαινομένῳ τούτῳ κυριαρχοῦντα νόμον τοῦ ἀριθμοῦ, τὴν ἀριθμη-
 τικὴν σχέσιν τὴν διέπουσεν τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὴν ἀναλογίαν. Πολ-
 λάκις ἠρκέσθη τις νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ χαρακτηριστικὴ αὕτη κλίσις πρὸς
 τὰ μαθηματικά ἀποτελεῖ ἰδιοτυπίαν τινὰ τῆς Πυθαγορείου σχολῆς.
 Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἡ *χαρακτηριστικῶς* μαθηματικὴ αὕτη νοστρε-

πία ἦτο εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν ἱστορικῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ξένη διὰ τοῦτο ὅσκις παρουσιάζεται αὖτις ἐν τῇ μετέπειτα ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ εἰδικῇ ἐπιστήμῃ, ἐρμηνεύεται πάντοτε ὡς ἐπίδρασις τῶν Πυθαγορείων. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἢ μᾶλλον διὰ τῆς ἀνιφορᾶς τῆς μαθηματικῆς νοοτροπίας καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ἀγάπης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας διὰ τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ μέτρου εἰς τοὺς Πυθαγορείους οὐδεμία πραγματικὴ ἐξηγήσις τῆς μορφῆς ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπιτυγχάνεται. Βεβαίως παρουσιάζεται ἡ ἐξαιρετικὴ αὖτις πρὸς τὰ μαθηματικὰ ἀγάπη κυριότατα παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις· εἶναι ἐπίσης σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ αὐτῆς ἔγκειται ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ. Ἐν τούτοις ὅμως εἶναι ἐξ ἴσου βέβαιον ὅτι δὲν περιορίσθη εἰς τὴν σχολὴν ταύτην, ἀλλ' ὅτι ἐγένετο μία τόσο γενικὴ ἰδιότης τοῦ ἑλληνικοῦ διανοεῖσθαι ὡς καὶ ἐμφανίζεται ὡς γνησίαι ἐκφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Πρέπει δὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸ γεγονός τοῦτο ὡς τοιοῦτο, καίτοι δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν ἰδικόν μας τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, ἀλλὰ τοῦναντίον τοῦ εἶναι καὶ δυσάρετον.

Κατὰ Πλάτωνα καὶ ὄχι μόνον κατὰ Πλάτωνα, ἡ ἀληθὴς οὐσία, τὸ βέβαιον καὶ τὸ ὄντως πραγματικὸν ἐν τῇ ᾗ τῶν φαινομένων εἶναι τὸ μέτρον, ὁ ἀριθμὸς, ἡ ἀναλογία, ἡ συμμετρία, ἡ ἰσομονία μετὰ τῶν ἀντιθέσεων κειμένη. Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ μέτρον εἶναι κατὰ Πλάτωνα τὸ ὕμιστον κριτήριον διὰ τὸ ὄν γενικῶς. Μῖνον οὕτω πω δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν κάπως τὸ ἀκατανόητον ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδὴ αἱ Ἰδέαι δὲν ἐπῆρξαν διὰ τὸν Πλάτωνα τίποτε ἄλλο παρὰ ἀριθμοὶ ἢ εἰδικοὶ ἀριθμοί, (τοῦλάχιστον κατὰ τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τοῦ φιλοσόφου, ἴσως ὅμως ὄχι μόνον κατ' αὐτὴν). Ἐκεῖ ὅπου ἡμεῖς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς σχετικότητος ἢ τῆς ὑποκειμενικότητος παντὸς ὄντος, ὁ Πρωταγόρας διατυπώνει τὴν σκέψιν ταύτην ὡς ἐξῆς: «ἀπάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν ὄντων ὡς εἰπὶ, τῶν οὐκ ὄντων ὡς οὐκ εἰσί.» Οὕτως ἐννοεῖ ὁ Ἕλλην τὴν σκέψιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἀπόλυτον. Καίτοι δὲ ὁ Πλάτων ἀντιστρέφει τὴν σκέψιν ταύτην καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὴν θέτει τὴν θεϊτικὴν ἢ τὸ ἀγαθὸν ὡς ἀπόλυτον, ἐν τούτοις δὲν δύναται καὶ αὐτὸς νὰ διατυπώσῃ τὸ πᾶν διαφορετικῶς ἢ «πάντα σχεδὸν ἀπείρογασται τῷ θεῷ» ἢ «ἀπάντων χρημάτων μέτρον τὸ ἀγαθόν».

Κατὰ ταῦτα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀκατανόητον, εἶναι

εις τὸν Ἑλληνα αὐτονόητον· τὸ ἠθικόν, τὸ ἄξιον συνίσταται εἰς τὸν ἀριθμὸν, εἰς τὴν συμμετρίαν, ἁρμονίαν, εἰς τὸ μέσον τῶν ἀντιθέσεων (μεταξὺ τοῦ ὑπὲρ τὸ μέτρον καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν μέτρον.) Τὸ ἀπόλυτον, τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν εἶναι καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα τὸ μέτρον, τοῦτο δὲ εἶναι δι' αὐτὸν ἢ αἰδίου φύσις (Φίληβ. 66 α). Ἡ ἰδέα εἶναι ἢ ἀναλογία (τὸ ἴσον) ἐνῶ ἢ ἕλη εἶναι τὸ μείζον καὶ τὸ ἔλαττον.

Συνεπῶς δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι κατὰ Πλάτωνα καὶ κατ' ἄλλους εἶδος τι γεωμετρίας· εἰς τὴν σκέψιν δὲ αὐτὴν συμφωνεῖ πρὸς τὸν Πλάτωνα ὁ ὀξύτατος αὐτοῦ ἀντίπαλος, ὁ Δημόκριτος, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, οὗτινος ἡ γενικὴ διδασκαλία περὶ ἀρετῆς ὡς περὶ μεσότητος, περὶ τοῦ μεταξὺ, μόνον ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης παρ' Ἑλλησιν ἀντιλήψεως ἀποκτᾷ νόημα καὶ σημασίαν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ κυρία ἀρετὴ τῶν Ἑλλήνων, ἡ σωφροσύνη, εἶναι πρὸ πάντος ἡ ἀρετὴ τοῦ μέτρον, καθ' ἣν τὸ ἄτομον δέον νὰ διαμορφῶνται πλαστικῶς τὸ ἦθος του.

Ἐνῶ ὁ Faust ἀναζητεῖ τὸν δεσμὸν ὁ ὁποῖος «συγκρατεῖ τὸν κοσμον εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ» καὶ θέλει νὰ ἴδῃ πᾶσαν τὴν «ἐνεργητικὴν δύναμιν καὶ τὸν σπόρον», διὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέβαιον ὅτι τίποτε ἄλλο ἢ σχέσις ἀριθμῶν (δηλαδὴ ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία) εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συγκρατεῖ τὸ σύμπαν (Τίμ. 31 C.)· ἡ αὐτὴ δὲ ἀναλογία εἶναι κατ' αὐτὸν ὁ ἔσχατος δεσμὸς τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Μόνον ἐκεῖνος ὅστις γνωρίζει τὸ μυστικὸν τοῦ καλουμένου πλατωνικοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ ὁποῖου οἱ νόμοι κυριαρχοῦν ἐφ' ὅλοκλήρου τῆς ζωῆς, τῆς κατὰ περιοδικὸν ῥυθμὸν κυκλικῶς κινουμένης ζωῆς τοῦ μακροκόσμου καὶ τοῦ μικροκόσμου, μόνον ἐκεῖνος δύναται, κατὰ τὴν ἐν τῇ Πολιτεία ἐκπεφρασμένην πεποίθησιν τοῦ Πλάτωνος, νὰ διευθύνῃ τὴν πολιτικὴν μετὰ νοῦ. (Πολιτείας 546 f.) Καὶ ἡ οὐσία τῆς δικαιοσύνης, τῆς δευτέρας κατ' ἀξίαν ἀρετῆς, συνίσταται καὶ κατ' Ἀριστοτέλη, ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ δικαστὴς μετροῦσιν εἰς ἓνα ἕκαστον, κατὰ τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς γεωμετρικῆς ἢ τῆς ἀριθμητικῆς ἀναλογίας, τὸ προσῆκον εἰς αὐτόν.

Ἐπίσης καὶ αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι ζητοῦσιν εἰς τὰ διάφορα πεδία καὶ ἔχουσιν ὡς κυριώτατον σκοπὸν τὴν γνῶσιν τῆς ἀναλογίας, τοῦ μέτρον καὶ τοῦ ἀριθμοῦ. Οὕτω πως ἐννοεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἰατρικὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, τὴν ἀσθένειαν, τὴν ἀδυναμίαν, τὴν δυσμορφίαν τοῦ σώματος ὡς ἀσυμμετρίαν, δυσαναλογίαν τῶν μερῶν καὶ τῶν σχέσεων

αὐτοῦ. Σκοπὸς τῆς ἰατρικῆς τέχνης εἶναι τοῦτο ἀκριβῶς· εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἀντιθέσεων νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ὑποκύπτοντος στοιχείου καὶ οὕτω νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν διαταραχθεῖσαν ἀναλογία (τὸ μέσον.) Ἡ ὠραιότης οὐδέποτε ἐσήμανε διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἄλλο τι ἢ τὴν συμμετρίαν τὴν ἐκφραζομένην δι' ἀριθμητικῶν σχέσεων· ἡ συμμετρία δὲ αὕτη θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ὡς ἡ οὐσία τῆς ὠραίας μορφῆς, (τοῦ καλοῦ εἶδους), τοῦ ὠραίου σώματος, ὡς πρέπει ἐν τῇ πραγματικότητι νὰ διαπαιδαγωγῇ καὶ ἀναπτύσῃ τοῦτο ἢ γυμναστικῇ, ἐν δὲ τῇ εἰκόνι νὰ διαμορφώῃ ἡ τέχνη. Ἡ διὰ τῶν ἀριθμῶν ἐκφραζομένη ἀρμονία αὕτη, ἢ εὐρρυθμία, ἢ τάξις εἶναι εἰς τὸν Ἕλληνα ἡ ὑψίστη σημασία τῆς ὠραιότητος γενικῶς, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἀναζητῇ τις αὐτὴν εἴτε εἰς τοὺς τόνους τῆς μουσικῆς, εἴτε εἰς τὰ ἔργα τῶν καλῶν τεχνῶν, εἴτε εἰς οἰονδήποτε ἀντικείμενον τῆς χειροτεχνίας· καὶ οἱ γλύπται (ὡς ὁ Πολύκτητος εἰς τὸν κανόνα αὐτοῦ) ἐζήτησαν πάντοτε νὰ διατυπώσουν ἀντικειμενικῶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν περὶ ὠραιότητος ἔννοιαν διὰ τοιούτων ἀκριβῶν μαθητικῶν σχέσεων. Εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἀρχαιότητα ἀλλοιοῦται ἡ ἔννοια τῆς ὠραιότητος καὶ προσλαμβάνει περιεχόμενον ὀριστικώτερον καὶ πνευματικώτερον. Ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου δὲ δίδεται ἡ φιλοσοφικῶς μεγαλοπρεπεστέρα καὶ μεγαλοφυεστέρα διατύπωσις τῆς ἔννοιαις τῆς ὠραιότητος. Παρὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία ἔννοια τῆς ὠραιότητος, ἡ συμμετρία, ἐξηκολούθησε νὰ διακαθορίζῃ τὴν τέχνην τῆς Δύσεως ἕως τῆς ἐποχῆς τοῦ Barock. Διὰ τὸν Ἕλληνα ἡ ὠραιότης παντὸς καλλιτεχνήματος καὶ τῶν ἔργων τῆς ποιήσεως συνίσταται εἰς τὴν συμμετρίαν τῆς ἀναλογίας αὐτοῦ, ἤτοι εἰς τὸ «μέτρον». Ἐκαστον σύγγραμμα τῶν ἀρχαίων εἶναι συμμετρικῶς συντεθειμένον καὶ δὴ κατὰ τρόπον μάλιστα πλέον εἰς ἡμᾶς αἰσθητόν. Οὕτω πως δὲν θὰ ἐκπλαγῇ τις πλέον ἂν ἀκούσῃ, ὅτι κατὰ τοὺς περισσοτέρους Ἕλληνας φιλοσόφους ἡ οὐσία καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς συνίσταται εἰς μέτρον, ἀριθμόν, ἀρμονίαν, ὡς εἰς τὴν ἀρμονίαν τῶν σωματικῶν στοιχείων κατὰ Δημόκριτον, ἢ εἰς τὰς ἐντελῶς ἀφηρημένας μαθηματικὰς σχέσεις κατὰ Πλάτωνα. Καὶ ἡ ὠραιότης καὶ ἡ ὑγεία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐννοεῖται, ἀπολύτως ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς ἐκείνην τοῦ σώματος, ὡς συμμετρία, ὡς μέσον μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων αὐτῆς. Διὰ τὸν συνήθη Ἕλληνα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος, ἡ πασιφανῆς σκέψις εἶναι, ὅτι ἡ ψυχὴ, ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς εἶναι, ἀρμονία, ἀναλογία ἀριθμῶν (ὡς καὶ ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ κατὰ Πλάτωνα). Καὶ

ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος ἡ ψυχὴ ὁρίζεται ὡς «αὐτοκινούμενος ἀριθμὸς». Ποῖος σήμερον ἐξ ἡμῶν ἐννοεῖ τοῦτο !

Μόνον ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἑλληνικῆς ἀντιλήψεως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ τις τὸν ἐκπληκτικὸν ἀριστοτελικὸν ὁρισμὸν τῆς ὁράσεως καθ' ὃν αὕτη εἶναι, κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς θεωρουμένη, ἀναλογία ἀριθμῶν, λόγος, μέση ἀναλογία, μεσότης μεταξὺ τῶν ὁρῶμένων ἀντικειμένων. Τοῦτο καταδεικνύει τὸν ἰδιάζοντα τρόπον τοῦ ἑλληνικοῦ ὀφθαλμοῦ, καθ' ὃν οὗτος ἔβλεπε τὸν κόσμον. Ὅπως εἰς τὸ σῶμα ὑπάρχει βαθύτατα ἐμρυτευμένον τὸ ἐνστικτὸν πρὸς ὑγείαν, πρὸς μέτρον, καὶ θεωρεῖται τοῦτο ὡς ἡ κατὰ φύσιν αὐτοῦ ἰδιότης, οὕτω πως εἶναι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, οὐσιῶδες διὰ τὸν ὀφθαλμὸν, ὅτι ἔχει τὸν πόθον πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ μέτρου. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ βλέμμα καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ καλλιτέχνου, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Goethe λέγει κάποτε : es muss genügsam sein.

Ὅταν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν χαρακτηριστικὸν τοῦτον τρόπον τοῦ Ἑλλήνος, καθ' ὃν οὗτος βλέπει τὸν κόσμον, τότε μόνον ἐννοοῦμεν ὀλόκληρον τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ κυρία ἐπιστήμη τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἀκριβῶς ἡ μαθηματικὴ, καὶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ λέξις ἡ σημαίνουσα τὴν γνῶσιν γενικῶς, ἦτοι ἡ λέξις μάθημα, ἔδωκε εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην τὸ ὄνομά της. Τὸ κεντρικὸν ὅμως πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς μαθηματικῆς εἶναι ἀκριβῶς ἡ θεωρία περὶ τῶν ἀναλογιῶν. (Λόγος, μεσότητες). Ἡ θεωρία αὕτη γίνεται τὸ βοηθητικὸν νῆμα διὰ τὰς σπουδαιότητας αὐτῆς ἀνακαλύψεις καὶ ἀναπτύσσεται εἰς τὰς λεπτοφυεῖς λεπτομερείας αὐτῆς κατὰ τρόπον θεωρούμενον ὑπὸ τῶν συγχρόνων μαθηματικῶν ὡς ἐντελῶς περιττόν. Οὕτω πως εἶναι φανερόν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν φυσικὴν καὶ γενικῶς πειραματικὴν ἐπιστήμην, παρὰ τὰς σπουδαίας συμβολὰς αὐτῶν εἰς εἰδικὰ μέρη, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον μίαν ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν βασιζομένην πραγματικὴν τεχνικὴν. Ἡ μηχανικὴ, ἡ ὀπτικὴ καὶ ἡ ἀκουστικὴ, τὰς ὁποίας ἐκαλλιέργησαν εὐρύτατα, ἦσαν δι' αὐτοὺς μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἀνεπτύχθησαν παρ' αὐτῶν μόνον ἐφ' ὅσον παρῆχον καθαρῶς μαθηματικὸν ἐνδιαφέρον. Καὶ τοῦτο διότι κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ ἐσχάτη οὐσία τῆς φύσεως κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὴν μορφήν τῶν μαθηματικῶν αὐτῶν σχέσεων, τῶν ἐκφραζομένων δι' ἀριθμῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν δυναμικὴν αἰτιότητα. Εἶναι δὲ λίαν χαρακτηριστικόν

ὅτι καὶ εἰς τὴν μηχανικὴν ἀνέπτυξαν μόνον τὴν στατικὴν—τὴν δυναμικὴν ἐπέπροτο νὰ θεμελιώσῃ ὁ Galilei κατὰ τὴν ἀναγέννησιν. Ἐν τέλει ἂν ὑπενθυμίσωμεν μόνον ὅτι ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς μαθηματικῆς, τὸ «ἔν», γίνεται ἡ σπουδαιστάτη φιλοσοφικὴ κατηγορία καὶ δὴ πρὸς χαρακτηριστὸν ἐκείνου τὸ ὅποιον ἡμεῖς τόσον συχνά, καὶ ὅμως ἀστόχως, ἀποδίδομεν διὰ τοῦ ὅρου «ἀντικείμενον». (Τὸ ἐν εἶναι παρὰ Πλάτωνι σχεδὸν τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀληθές, καλόν).

Ἡ ἐπισκόπησις αὕτη τῶν διαφόρων πεδίων καὶ τρόπων τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὸν κόσμον λογικῶς, λογοκρατικῶς, θὰ εἶναι βεβαίως ἀρκετὴ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι διὰ τὸν Ἑλληνα τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς εἶναι τῷ ὄντι σπουδαία ἔννοια πραγματικότητος καὶ ἀληθείας διὰ τῆς ὁποίας μετρεῖ τὰ πάντα. (Ἀριστοτ. ἔθν. ἀν. 1138β20). Τοῦτο δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἐὰν ἡ ἀπλοϊκὴ πρακτικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων διεννοεῖτο κατὰ τὴν πρακτικὴν ζωὴν διὰ οὐσιωδῶς διαφόρων κατηγοριῶν ἢ ἡ ἰδική μας συνείδησις. Μόνον ἡ λογοκρατικὴ ἐπιστημονικὴ αὐτῶν θεωρία κινεῖται δι' ἄλλων μορφῶν τοῦ σκέπτεσθαι. Διὰ τοὺς Ἑλληνας αἱ μορφαὶ αὗται δὲν ἦσαν κεναί, ὅπως δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἦσαν πεπληρωμέναι μὲ ἐντελῶς εἰδικόν, ζωντανὸν περιεχόμενον τῆς ζωῆς αὐτῶν. (Πρβλ. Ἀριστοτέλ. ὡς ἀν. 1138 β 20).

III

Ἡ Ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ κόσμου.

Ἐντεῦθεν βλέπει τις πόσον ὀριζικῶς διάφορος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες διεννοοῦντο καὶ κατενόουν τὴν ζωὴν καὶ τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας. Δύναται τις δὲ νὰ ἐνοήσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ δυτικοῦ πνεύματος κατὰ μέγα μέρος ὡς τὸν ἀγῶνα τῆς ἰδικῆς μας, ἔσωτερικῆς ἔννοιᾶς, τῆς ἀληθείας, ἐναντίον τῆς ξένης ἐκείνης μορφῆς τοῦ σκέπτεσθαι, τῆς ἐπιβληθείσης εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῆς αὐθεντικότητος τῆς ἀρχαίας παραδόσεως. Βεβαίως εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς λαοὺς, κυρίως δὲ εἰς τὸ γαλλικὸν πνεῦμα, ἡ μορφή αὕτη τοῦ σκέπτεσθαι δὲν εἶναι τόσον ξένη ὅσον εἰς ἡμᾶς τοὺς Γερμανοὺς. Εἰς τὸ γαλλικὸν πνεῦμα αἱ κατηγορίαι τοῦ μέτρου (mesure) τῆς ἀναλογίας (proportion) καὶ τῆς ἁρμονίας (harmonie) ἤσκησαν μίαν ἐπίδρασιν ἢ ὁποία διακαθορίζει παρ' αὐτῶν.

ἀκόμη σήμερον τὸ διανοεῖσθαι καὶ τὴν ζωὴν. Καὶ ἐντελῶς σύγχρονοι ἀρχιτέκτονες διατυποῦν τὸ πρόγραμμά των διὰ λόγων, οἷτινες παρουσιάζονται ὡς ἡγὼ ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἰδεῶν (*).

Εἰς ἡμᾶς ὅμως τοὺς νεωτέρους ἀνθρώπους ἡ νοοτροπία αὕτη, ἡ θεωροῦσα τὸ μέτρον καὶ τὸν ἀριθμὸν ὡς τὴν οὐσίαν, ὅσον γοητευτικὴ καὶ ἂν εἶναι εἰς ἡμᾶς, ἐσωτερικῶς μένει πάντοτε ξένη. Εἶναι μία λογοκρατία καὶ ὅμως δυσκόλως προσιτὴ εἰς ἡμᾶς. Ἡ σύγχρονος λογοκρατία θέλει νὰ συλλάβῃ τὴν φύσιν εἰς τὴν ἐνδοτάτην αὐτῆς δύναμιν καὶ ἐνεργεῖαν, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἐνδότατα αὐτῆς. Ἡμεῖς κατατέμνομεν τὸν κόσμον εἰς τεμάχια, ὅπως τὰ παιδιὰ τὴν κούκλα αὐτῶν, τὰ ὅποια θέλουσιν νὰ ἴδουν τί εἶναι ἐντὸς αὐτῆς. Ἡμεῖς καταστρέφομεν οὕτω πῶς τὴν ὡραιότητα τῆς ἐμμέτρου ζωῆς. Ἡ ἐλληνικὴ τοῦναντίον λογοκρατία ἀφίνει εἰς τὴν ζωὴν τὴν μορφήν, τὴν ὡραιότητα καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς, συνάμα δὲ προσδίδει εἰς αὐτὴν τὰ στοιχεῖα ταῦτα κατ' ἀπόλυτον τρόπον. Καὶ ὁ λογοκρατούμενος ἐλληνικὸς κόσμος μένει ὡραῖος, διότι δὲν γνωρίζει οὔτε τὸ πείραμα, οὔτε τὴν τεχνικὴν, οὔτε τὴν μηχανήν. Καὶ τὸ λογοκρατούμενον ἐλληνικὸν συνειδὸς διατηρεῖ τὴν εἰς τὸν ἐλληνικὸν τρόπον ἰδιάξουσιν κατάστασιν τοῦ θεᾶσθαι, προσλαμβάνει δὲ ἐξ αὐτοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ θεωρία. Ἡ *speculatio* δέον νὰ ἐννοηθῇ μόνον ὡς ἡ λατινικὴ μετάφρασις τῆς ἐλληνικῆς λέξεως θεωρία. Εἰς τὴν μεταβολὴν δὲ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ταύτης κατοπτρίζεται ἐξ ἄλλου δλόκληρος ἡ ἀπόστασις τῆς ἰδικῆς μας φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς. «Οἱ Ἕλληνες ζοῦν» λέγει κάποτε ὁ Nietzsche,» ὡς ἂν ἐνόμιζον ὅτι οἱ θεοὶ τοὺς παρατηροῦν πάντοτε». Ἐνῶ ἐκεῖ κάτω εἰς τὴν Τροίαν ἡ φοβερὰ τῶν ἀνθρώπων τύχη ἐκτελεῖται κατὰ τὸν ἀτεγκτον νόμον τῆς ἀνάγκης, ὁ Ζεὺς κάθηται ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ

(*) Πρὸβλ. Corbusier· *Kommende Baukunst* «ὁ ἀρχιτέκτων πραγματοποιεῖ διὰ συνειρμῶν τῶν μορφῶν μίαν τάξιν, ἡ ὅποια εἶναι καθαρὸν δημιουργημὰ τοῦ πνεύματός του. Διὰ τῶν σχέσεων, τὰς ὅποιας δημιουργεῖ, προξενεῖ ἐν ἡμῖν βαθυτάτην ἡγῶν, χαρίζει εἰς ἡμᾶς τὸ μέτρον μιᾶς τάξεως, τὴν ὅποιαν αἰθανόμεθα ἐν ὁμοφωνίᾳ πρὸς τὴν τάξιν τοῦ κόσμου. Σελ. 37. Ἡ ἐργασία τοῦ μαθηματικοῦ εἶναι μία τῶν ὑψίστων ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος». Σελ. 53. «Τὸ μέτρον τῆς ἐνότητος ρυθμίζει πᾶσαν ἐργασίαν τοῦ ἀρχιτέκτονος, φέρει τάξιν παντοῦ...διὰ τοῦ μέτρου εἰς τὴν τάξιν. Τὸ ἔργον εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ ἐγῶ, εἶναι τὸ μέτρον τοῦ ἐγῶ. Εἶναι τὸ μέτρον τῶν ἀνθρώπων—συνυφαίνεται ἀρμονικῶς μετ' αὐτοῦ».

χαίρει θεορῶν (ὄρων φρένα τέρομαι. Ἰλιάς XX, 23). Τὸ θεᾶσθαι τοῦτο τῶν θεῶν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἑλλήνος ὡς ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια, ἡ δὲ μετοχὴ εἰς αὐτὸ εἶναι ὁ σκοπὸς παντὸς ἔρωτος πρὸς γνῶσιν. Διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καὶ κατὰ τὴν μᾶλλον ἀρρηρημένην θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ὑψίστη φιλοσοφικὴ γνῶσις τοῦ ἀπολύτου **θεωρία**. Ἔνεκα τοῦ αὐτοῦ δὲ λόγου τὸ ὑψίστον αὐτῆς ἀντικείμενον ὀνομάζεται εἶδος, **ἰδέα**. Ἔνεκα δὲ τῆς αὐτῆς αἰτίας ὁ γήϊνος αὐτὸς κόσμος, τὸ σύμπαν ὑπὸ τὴν ὄρατὴν αὐτοῦ μορφήν, ἡ ὡς ὁ Πλάτων λέγει, ὁ ὄρατος θεὸς, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ἀντικείμενον τῆς ἀστρονομίας, θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, κατὰ τρόπον λίαν ἐκπληκτικὸν δι' ἡμᾶς, ὡς τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν ὄντολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν αὐτῶν προσπαθειῶν. Ὅχι μόνον εἰς τοὺς καλουμένους προσωκρατικούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἀποτελεῖ ὁ κόσμος, ὁ μακρόκοσμος, ἓν τῶν σπουδαιοτάτων ἀντικειμένων τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς θεολογίας, διὰ τοῦ ὁποῖου αἱ μᾶλλον ἀρρηρημένοι μεταφυσικαὶ αὐτῶν ἔννοιαι προσλαμβάνουν πολλάκις συγκεκριμένην ἔννοιαν. Οὕτως εἶναι διὰ τὸν Πλάτωνα ὁ νοῦς εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁ νοῦς εἰς τὸν μακρόκοσμον (θεὸς τοῦ κόσμου) μία καὶ ἡ αὐτὴ διανοητικὴ κίνησις, ἣτις ἐκφράζεται κατὰ Πλάτωνα εἰς τὸν μακρόκοσμον διὰ τῆς καθημερινῆς, κατὰ τὸν νόμον τῆς ταυτότητος ἐπαναλαμβανομένης καὶ ἀστρονομικῶς ὑπολογιζομένης, κυκλικῆς κινήσεως τοῦ σύμπαντος. Ἡ κυκλικὴ δὲ αὕτη κίνησις γίνεται εἰς τὸν Πλάτωνα τὸ σύμβολον διὸ τὸ διανοεῖσθαι καθόλου. Αἱ μεταφυσικαὶ ἔννοιαι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δὲν ἐννοοῦνται εἰς τόσον μεγάλον βαθμὸν ὡς ἀρρηρημένοι, ὅμοιοι πρὸς τὸν κενὸν χώρον τοῦ ἀπείρου, ὅσον ἡμεῖς ἡμεῖς συνεισθισμένοι νὰ ἐκλαμβάνωμεν αὐτὰς ἐν τῇ δυτικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ αὐθαίρετῶς ἐξηγοῦμεν τὰ ἀρχαῖα κείμενα. Ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσῃ τις τὸ βιβλίον Δ τῆς Ἀριστοτελικῆς φυσικῆς διὰ νὰ ἴδῃ ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ἡ ἀστρονομία ἀκόμη γίνεται ὄργανον τῆς γνώσεως θεοῦ, τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Τόσον συγκεκριμένως, τόσον ἐγκοσμῶς ἐννοοῦνται ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ αὐτὰ τὰ ὑψίστα προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς θεολογίας. Ἡ αἰτία τοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἀκόμη ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὸ ἐπίγειον αὐτῆς ἀποτέλεσμα, ἐκεῖ δὲ ὅπου, ὅπως παρὰ Πλάτωνι, χωρίζεται ὡς μεθυπάρχουσα ἰδέα, δὲν ἐννοεῖται, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ὡς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν κόσμον.

Ἡ παράδοξος αὐτή κυριαρχία τῆς ἀστρονομικῆς—κοσμικῆς ἀντιλήψεως ἀποτελεῖ ἐν τῶν γεγοιότων ἐκείνων τῶν ὁποίων ὀλόκληρο ἢ σημασία δέον νὰ διασαφηνισθῆ ἵνα κατανοήσωμεν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Πρὸς κατανοήσιν τῆς παραδόξου ταύτης, τόσον διαφορετικῆς τῆς ἡμετέρας, οὐροτροπίας εἶναι ἀνάγκη νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι ὁ κόσμος, διὰ τὸν Ἕλληνα γενικῶς, εἶναι ἀπόλυτος, τοῦτέστι αἰώνιος καὶ ἀδημιούργητος. Ὁ κόσμος, αἱ δυνάμεις αὐτοῦ εἶναι εἰς τὸν Ἕλληνα θεός, ὁ κόσμος εἶναι θεῖος καὶ πλήρης θεῶν. Ὁ Πλάτων συλλαμβάνει βεβαίως ἐν τῷ Τιμαίῳ, καὶ μάλιστα τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, εἴη σκέψιν μιᾶς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ ἀκόμη ὁ κόσμος δὲν δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς θεότητος ἐκ τοῦ δηθενός, δὲν δημιουργεῖται δι' ἐλευθέρας δημιουργικῆς πράξεως, ἀλλὰ ἢ ὑπὸ τῆς αἰωνιότητος ἤδη ὑπάρχουσα ἴλη προσλαμβάνει διὰ τοῦ δημιουργοῦ τὴν τωρινὴν, κανονικὴν αὐτῆς μορφήν, τοῦτέστι τὴν μαθηματικὴν καὶ ἀστρονομικὴν τοιαύτην. Ἐνεκα δὲ τούτου δὲν ἔπρεπε νὰ ὁμιλῆ τις παρὰ Πλάτων περὶ ἑνὸς δημιουργοῦ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ, ὅπως ὁ Καντ πράττει τοῦτο, μόνον περὶ ἑνὸς ἀρχιτέκτονος τοῦ κόσμου. Συγχρόνως πρέπει νὰ λάβῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ὁ Πλάτων ὀλόκληρον τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἑνὸς δημιουργοῦ καὶ μιᾶς δημιουργίας ἀξιοῖ νὰ τὴν ἐνοήσωμεν ὡς μίαν μυθικὴν μόνον παραβολὴν (εἰκὸς μῦθος) διὰ τὴν αἰώνιον λογικὴν ἀντικειμενικὴν σχέσιν τοῦ ὄντος.

Πόσον διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψις τοῦ βιβλίου τῆς «γεννέσεως», ἐν ἀρχῇ τῆς ὁποίας ἀμέσως λέγεται, «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τὴν ἰουδαϊκὴν οὐδὲν προηγεῖται τῆς δημιουργίας. Οὔτε χάος, οὔτε μηδέν. Ὁ κόσμος εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ κάτι τεθειμένον ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, κάτι τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἀνθυπόστατον ὑπαρξιν ἐνέχει. Διὰ τοῦτο δὲ ἐνταῦθα διὰ πρώτην φορὰν ὁ κόσμος ἀποβάλλει τὴν θεότητα αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐννοίας τῆς δημιουργίας αἴρεται ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ οὐσία, τὸ δὲ ἀπόλυτον, τὸ θεῖον ὄχι μόνον τίθεται ἐκτὸς κόσμου, ἀλλὰ εἶναι γενικῶς ἐκεῖνο ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ὁ κόσμος εἶναι μηδέν. Διὰ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης περὶ κόσμου ἐκφράζεται μία θρησκευτικὴ συνείδησις ἣτις, ὀφείλει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς εἰς τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς ἐλευθέρας ἠθικῆς βουλήσεως, τῆς ὁποίας τὸ αἶτημα εἶναι ἰσχυρότερον πάσης δυνάμεως τοῦ κόσμου. Διὰ τὴν συνείδησιν αὐτὴν ὁ, αὐτῷ ὡς ἀποβαλὼν τὴν θεότητα αὐτοῦ, κόσμος μεταβάλλεται κατὰ τὴν πε-

ζήν και κοινήν λογικήν εἰς μίαν γυμνήν ἀδιάφορον σχέσιν αἰτίων και αἰτιατῶν.

Ἐντελῶς διάφορος εἶναι ὁ μῦθος τῶν Ἑλλήνων ἢ και τῶν Ἰνδῶν ἢ και οἷοςδήποτε ἄλλος προϊουδαϊκὸς ἢ προχριστιανικὸς μῦθος, ὅστις θεωρεῖ τὸν κόσμον και τὰ ἐν αὐτῷ ὄντα οὐχὶ ὡς δημιουργηθέντα ἀλλὰ ὡς ἀναπτυχθέντα διὰ μιᾶς κοσμογονικῆς ἢ θεογονικῆς διαιτησίας, τέλος ὡς προκύψαντα ἐξ ἑνὸς σκοτεινοῦ βάθους (ὅπωςδήποτε και ἂν θεωρεῖ τις τοῦτο εἴτε ὡς χάος, εἴτε ὡς νύκτα, εἴτε ὡς οὐρανόν, εἴτε ὡς ὠκεανόν, εἴτε ὡς ἄπειρον οὐσίαν, ὅπως τὸ ὕδωρ κ.τ.λ.) (1). Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ πρώτη αἰτία δὲν εἶναι διὰ τὴν πρώτην μορφήν ὑπάρξεως τοῦ κόσμου κατ' οὐσίαν διάφορος ἀπὸ τὰς μεταγενεστέρας βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως, αἵτινες προέκυψαν ἐξ αὐτῆς, ἀλλὰ ἐνυπάρχουν, ἐν αὐτῇ ὡς ἐν τῷ σπόρῳ ἢ τοῦλάχιστον ἐν τῇ δυνάμει. Εἰς τὸν μῦθον τοῦτον παρατηροῦμεν τὴν μίαν γενεὰν τῶν θεῶν ἐπακολουθοῦσαν μετὰ τὴν ἄλλην οἶονεὶ ὡς σύμβολον πάντοτε ἀνωτέρων βαθμίδων τῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου (1) ἕως ὅτου τέλος φθάσει εἰς τὴν μεμορφωμένων και ἠθιοκρατουμένην τάξιν τοῦ κόσμου τοῦ Διὸς και ἐπιτύχει οὕτω τὸ ἔσχατον ἀποτέλεσμα τῆς τελειοποιήσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ ὅλου α γενεαὶ κατάγονται ἐν τέλει ἐκ τοῦ σπόρου τῆς πρώτης αἰτίας. Ὁ κόσμος εἶναι οὕτω πως αἰώνιος, ἀγέννητος, ὑπῆρξε πάντοτε, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ ἐκφράζεται πάντοτε διὰ τῆς ἀναγκαίας ταύτης θεογονικῆς διαδικασίας τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, τῆς ὁποίας ἡ ἀνάγκη εἶναι ἀκριβῶς ἡ μοῖρα (μοῖρα, δίκη, ἀνάγκη) εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆκουν τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ και αὐτοὶ οἱ θεοί. Ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς εἶναι ἡ γέννησις. Ὅχι διὰ δημιουργίας, ἀλλὰ διὰ γεννήσεως γεννᾶται ὁ κόσμος και πάντα τὰ ἐν αὐτῷ διὰ τοῦτο δὲ δὲν εἶναι τὸ δημιουργεῖν, ἀλλὰ τὸ γεννᾶν ἢ ὑψίστη ἔννοια τῆς γεννήσεως, τὰ δὲ μυστήρια τῆς γεννήσεως και ὀλοκλήρου τῆς γενετησίου ὁρμῆς θεωροῦνται ἐνταῦθα ὡς τὰ ὑψίστα θρησκευτικὰ μυστήρια. Διὰ τῆς ἐννοίας τῆς δημιουργίας και διὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς στηριζομένης ἠθικῆς ἀφαιρεῖται κατόπιν και ἀπὸ τὴν σφαιρῆς γενετησίου ὁρμῆς ἡθειότης αὐτῆς και ἐκπίπτει εἰς κάτι ἀμαρτωλὸν ἢ ἀπλῶς φυσικὸν ὡς και ἡθειότης τοῦ κόσμου ἐν γενεῖ. Δημιουργεῖν ση-

(1) Παράβ. Ἀριστοτέλ. τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ μετάφ. 1072 α 20 1071β 27κ.τ.λ.

(1) Παρ. β. chelliny II 2. 161 Οτμ. ἀποσ. β 21 α.

μαίνει θέτειν τι ἐξηρητημένον ἔκ τινος, γεννῶν δὲ θέτειν αὐθυπόστατον τι. Διὰ τὸν Ἕλληνα εἶναι ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ καί τι τὸ ἀπόλυτον, τὸ αὐθυπόστατον, τὸ ἔχον τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐν ἑαυτῷ, ἕνεκα τούτου δὲ ἐννοεῖται ὡς γεννηθεὶς διὰ κοσμογονίας. Διὰ τοῦ κοσμογονικοῦ μύθου ἐκφράζεται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας, σαφέστατα ἡ αὐτοσυνείδησις τοῦ Ἕλληνος, ὅστις ἀπέναντι τοῦ κόσμου ἔχει μόνον τὴν ἐλευθερίαν νὰ παραδεχθῆ τὴν μοῖραν, χωρὶς αἰσθηματικότητα, ὅπως ὁ Ἀχιλλεὺς, καὶ ὅστις ὅμως δὲν γνωρίζει τὴν ὑποκειμενικότητα ἐκείνην τῆς ἐλευθέρας δημιουργικῆς αὐθαιρεσίας, ἣτις τολμᾷ νὰ λάβῃ τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἐπ' αὐτῆς στηριζομένη νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς τύχης, ὡς καὶ περὶ ἐκείνης τοῦ κόσμου. Ὁ εὐσεβὴς Ἕλληνας δὲν ἀντλεῖ συνεπῶς τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ μαντεῖον ὡς ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς μοίρας αὐτοῦ. Δὲν γνωρίζει ἀκόμη τὴν δημιουργικὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἣτις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερνικήσῃ καὶ τὴν ἀντικειμενικότητα εἰς τὴν ὄψιν αὐτῆς.
